

Literatuur

AcuBieb 2012

Theo Peeters

Het jaar 2012 kunnen we met een gerust hart uitroepen tot weer een mijlpaal in de studie van de aculeaten in Nederland. Het tot 'Het jaar van de bij' uitgeroepen jaar genereerde een grote hoeveelheid extra energie, publiciteit en publicaties.

In het onderstaande overzicht staan voor Nederland 65 publicaties. En als we het aantal bladzijden zouden tellen springt het jaar er pas echt uit! Twee van de 'zware' publicaties wil ik hier nog even in het zonnetje zetten: het dubbeldikke themanummer 'Bijen – bedreigingen, biologie en bescherming' van Entomologische Berichten dat verscheen in februari en het boek 'De Nederlandse bijen' uit de serie Natuur in Nederland verschenen in december. Twee Nederlandse toppers waarop we trots kunnen zijn! Bijen stonden in 2012 vol in de aandacht en daar kunnen we ook in 2013 nog wel even van nagenieten. Nieuw voor Nederland waren maar liefst 15 bijensoorten (Peeters et al. 2012).

Tussen de buitenlandse publicaties staan ook een aantal 'zware jongens' zoals het wespboek van Michael Archer en het zweedse boek over vooral mieren en ploovleugelwespen (Douwes et al. 2012). Daarnaast verschenen er diverse nieuwe determinatietabellen die ook voor onze aculeatenfauna zeer bruikbaar zijn. Publicaties voorzien van een * bevatten determinatietabellen. Ik dank Jan Smit voor een paar aanvullingen.

Literatuur Nederland (65)

- Alebeek, F. van, 2012. Boekbespreking: Paul Westrich 2011 Wildbienen, die andere Bienen. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 146.
- Anonymus, 2012. De sectie Hymenoptera van de Nederlandse Entomologische Vereniging; een werkgroep voor bijen en wespen. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 149.
- Anonymus, 2012. Help de bijen in de tuin, met zoekkaart wilde bijen in tuinen. - Uitgave EIS-Nederland & KNNV.
- Baaijens, A., 2012. Schorzijdebij en schorviltbij. Twee bijzondere wilde bijen van de kust. - Duin 35 (3): 16-17.
- Belgers, J.D.M. & A.P.A. Teunissen, 2012. Zonder de gewone sachembij, *Anthophora plumipes* (Hymenoptera, Apidae), geen *Sitaris muralis* (Coleoptera, Meloidae) in Nederland. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 71-75.

- Biesmeijer, J.C., 2012. Oorzaken van de achteruitgang van wilde bijen in Noordwest-Europa. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 14-20.
- Bijlsma, R.G., M. Vermeulen, L. Hemerik & C. Klok, 2012. Demography of European honey buzzards *Pernis apivorus*. - Ardea 100 (2): 163-177.
- Bijtel, H. van den & A. Aptroot, 2012. Kleurdimorfisme bij mannelijke pluimvoetbijen, *Dasypoda birtipes* (Hymenoptera: Melittidae s.l.). - Entomologische Berichten 72 (1-2): 91-93.
- Blacquièrre, T., G. Smagghe, C.A.M. van Gestel & V. Mommaerts, 2012. Neonicotinoids in bees: a review on concentrations, side-effects and risk assessment. - Ecotoxicology 21: 973-992.
- Bogaers, G., T. Peeters & R. Vereijken (red.), 2012. 75 Jaar KNNV-afdeling Tilburg. Veranderingen in natuur en natuurstudie. - KNNV-afdeling Tilburg, 192 p.
- Boum, R., 2012. Bijen scheppen. - Natura 109 (2): 8-9.
- Bree, E. de & J.T. Smit, 2012. *Zodion kroeberi*, een nieuwe blaaskopvlieg voor Nederland (Diptera: Conopidae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 38: 55-61.
- Bree, E. de, 2012. De stekeldrager *Abrachyglossum capitatum*, een nieuwe blaaskopvlieg voor de Nederlandse fauna (Diptera: Conopidae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 38: 63-66.
- Breugel, P. van, 2012. Nesthulp voor solitaire bijen en wespen. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 125-140.
- Breugel, P. van, 2012. Bijen en wespen van De Maashorst. - Natuur- en Milieuverenigingen De Maashorst, Uden, 48 p.
- Cornelissen, A.C.M., 2012. Bijen in en rond de stad; een literatuurstudie. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 120-124.
- D'Haeseleer, J., 2012. Uitgelezen: Rolf Witt 2009 Wespen, Vademecum Verlag, Oldenburg, 400 pp. - Entomologische Berichten 72 (5): 263-264.
- D'Haeseleer, J., 2012. Boekbespreking Antonia Zurbuchen & Andrea Müller 2012 Wildbienenenschutz - von der Wissenschaft zur Praxis. - Entomologische Berichten 72 (6): 296.
- De Cleene, D., 2012. Wie vermoordde Maja? Bijensterfte. - EOS juli-augustus: 26-30.
- DeKoninck, W., D. Ignace, F. Vankerkhoven & P. Wegnez, 2012. Verspreidingsatlas van de mieren van België. - Bulletin de la Société royale belge d'Entomologie 148 (2): 95-186. [zie ook boekbespreking door Peter Boer & Jinze Noordijk in Ent. Berichten 73 (5)]
- Heer, K. de, 2012. Bijen in beeld. - KNNV Uitgeverij, Zeist, 32 p.
- Heitmans, W.R.B. & A.J. Loonstra, 2012. *Anoetus alicola*: bodyguard van de kleine bandgroefbij, *Lasioglossum quadrinotatum*, nieuw voor Nederland. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 76-84.
- Kleijn, D. & I.P. Raemakers, 2012. Waardplantvoorkeur van hommels: terugkijken in de tijd. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 21-35.

- Kleukers, R., 2012. Jaar van de Bij. - EIS-Nieuwsbrief 56: 7.
- Kleukers, R., K. Waterreus, A. Rietveld, J. Molenaar, R. Cardol, J. Noordijk & T.M.J. Peeters, 2012. Het Jaar van de Bij. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 2-5.
- Koomen, P., 2012. Einsteins bij. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 1.
- Kraker, C. de, 2012. Grevelingenverslag 2011. Onderzoek aan de flora en fauna van de Hompelvoet en andere gebieden in de Grevelingen. - Rapport Ecologisch adviesbureau Sandvicensis, 90 p.
- Kühnen, J., 2012. Nesten van de donkere rimpelrug, *Andrena bimaculata*, in een geploegde akker - enkele observaties. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 59-62.
- Kwak, M.M., 2012. Generalisten en specialisten op duifkruid: wie bestuift wanneer het beste? - Entomologische Berichten 72 (1-2): 94-102.
- Leusen, J. van & M. Heerlien, 2012. Digitaliseren van de entomologische collecties van Naturalis Biodiversity Center. - Entomologische Berichten 72 (5): 259-262.
- Loonstra, A.J., 2012. Het ondergrondse leven van de gewone sachembij, *Anthophora plumipes* (Hymenoptera, Apidae). - Entomologische Berichten 72 (1-2): 41-51.
- Lubben, M.W.B., 2012. The effect of large grazers (policy; wild) on the occurrence of creeping willow (*Salix repens* L.) and the number of bumblebee queens (*Bombus* spec.). - Leiden University, IBL - Plant ecology, Bsc research, 27 p.
- Moenen, R., 2012. De broedparasiet *Cacoxenus indagator* (Drosophilidae) en de parasitoïden *Melittobia acasta* (Eulophidae) en *Coelopencyrtus* sp. (Encyrtidae) bij solitaire bijen in kunstmatige nestgelegenheden. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 63-70.
- Nieuwenhuijsen, H. & J. Noordijk, 2012. Meer wilde bijen in de tuin. - Natura 109 (3): 12-13.
- Noordijk, J. & T.M.J. Peeters (red.), 2012. Bijen - bedreigingen, biologie en bescherming. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 1-149.
- Noordijk, J. & T.M.J. Peeters, 2012. Boekbespreking: Blacquièrre, T., N.M. van Straalen & R. Buijter (eds.) 2010 Bijen - fascinerend, essentieel en bedreigd. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 148.
- Noordijk, J., B. Vierbergen & P. Boer, 2012. Brandmieren *Solenopsis* in Nederland (Hymenoptera: Formicidae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 37: 5-13.
- Peeters, T., 2012. Het jaar van de bij. - De Oude Ley 34 (2): 15-16.
- Peeters, T., 2012. Uitgelezen: Heer, K. de, E. van der Kolk & J. de Ruijter, 2012. Bijen in beeld. Uitgave KNNV Uitgeverij, Zeist, 32 pp. - Entomologische Berichten 72 (5): 263.
- Peeters, T., J. van Kemenade, H. Spijkers & P. van Wielink, 2012. Bijenhotels in De Kaaistoep. Angeldragende wespen en bijen in 2010 en 2011: 57-62. In: T. Cramer & P. van Wielink (red.), Natuurstudie in De Kaaistoep. Verslag 2011, 17e onderzoeksjaar. - TWM Gronden B.V., KNNV-afdeling Tilburg & Natuurmuseum Brabant, 132 p.
- Peeters, T.M.J. & B. Horvers, 2012. Mijtenkamers te huur. Literatuuronderzoek naar een bijzondere wesp-mijt relatie: 83-88. In: T. Cramer & P. van Wielink (red.), Natuurstudie in De Kaaistoep. Verslag 2011, 17e onderzoeksjaar. - TWM Gronden B.V., KNNV-afdeling Tilburg & Natuurmuseum Brabant, 132 p.
- Peeters, T.M.J. & J. Noordijk, 2012. Synthese. Bijenonderzoek in Nederland. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 141-145.
- Peeters, T.M.J. & J. Smit, 2012. Nieuwsbrieven en tijdschriften uit ons omringende landen. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 144.
- Peeters, T.M.J. & J. Smit, 2012. Boekbespreking: Amiet, F. et al. Fauna Helvetica 26. Apidae 6. *Andrena*, *Melitturga*, *Panurginus*, *Panurgus*. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 147.
- Peeters, T.M.J., 2012. Boekbespreking: Goulson, D. 2010 Bumblebees: behaviour, ecology, and conservation. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 146-147.
- Peeters, T.M.J., 2012. Slaapgedrag en slaapgezelschappen van solitaire bijen (Apidae s.l.). - Entomologische Berichten 72 (1-2): 85-90.
- * Peeters, T.M.J., H. Nieuwenhuijsen, J. Smit, F. van der Meer, I.P. Raemakers, W.R.B. Heitmans, C. van Achterberg, M. Kwak, A.J. Loonstra, J. de Rond, M. Roos & M. Reemer, 2012. De Nederlandse bijen (Hymenoptera: Apidae s.l.). - Natuur in Nederland 11, Naturalis Biodiversity Center & European Invertebrate Survey - Nederland, Leiden, 544 p.
- Peeters, T.M.J., I. Raemakers, J. Kuper, A. Ova & T. van Noordwijk, 2012. Steilwandjes bij Bemelen, een voor bijen onmisbaar onderdeel van het hellingschraallandcomplex. - Natuurhistorisch Maandblad 101 (9): 164-169.
- Raemakers, I. & T. Faasen, 2012. Bijzondere planten en insecten in de Curfsgroeve. - Natuurhistorisch Maandblad 101 (4): 63-73.
- Reemer, M., 2012. Boek De Nederlandse bijen. - EIS-Nieuwsbrief 56: 5.
- Reemer, M., R. Beringen & W. van der Slikke, 2012. De knautiabij, *Andrena hattorfiana*: bedreigde kroon op de beemd-kroon. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 112-119.
- Rietveld, A., 2012. Inspiratiemiddag 'Help de bijen'. - Bijenhouden 6 (12): 16.
- Röntgen, J., 2012. Recenties: Bijen in beeld. Kees de Heer, illustraties Elwin van der Kolk. - Duin 35 (3): 14.
- Scarse, D., 2012. Waarnemingen LIW-weekends Bakkeveen, mei en augustus 2012. - Veelpoot 23 (3): 8-10.
- Scheer, H. van der, 2012. Neonicotinen en honingbijen (1). - Bijenhouden 6(9): 18-19
- Smit, J., 2012. *Vespa velutina nigrithorax* in Europa (1). Vestiging en opkomst. - Bijenhouden 6 (9): 10-11.
- Smit, J., 2012. *Vespa velutina nigrithorax* in Europa (2). Effecten op mensen en bijen. - Bijenhouden 6 (10): 8-9.
- Smit, J., 2012. Verwacht en uiteindelijk gevonden in de Gelderse Poort: de broedparasieten *Nomada armata* en *Nomada sexfasciata* (Hymenoptera: Apidae). - Entomologische Berichten 72 (1-2): 36-40.
- * Smit, J., A.J. Loonstra & A. de Wilde, 2012. De roodrandzandbij *Andrena rosae* weer op de goede weg (Hymenoptera: Apidae)? - Nederlandse Faunistische Mededelingen 37: 29-37.
- Smit, J., F. van der Meer, E. van der Spek & W. Klein, 2012. Wilde bijen in Deventer 2012. - Eigen uitgave, 47 p.
- Smit, J., J.T. Smit, V. Middelma & R.P. Vos, 2012. Struikelen over *Stylops* op De Stompert (Strepsiptera: Stylopidae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 38: 1-7.

- Sommeijer, M.J., J. Neve & C. Jacobusse, 2012. The typical development cycle of the solitary bee *Colletes halophilus*. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 52-58.
- Spek, E. van der, 2012. Effecten van honingbijen, *Apis mellifera*, op insecten in natuurterreinen. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 103-111.
- Veenendaal, R., 2012. De biologie van de goudwesp *Holopyga generosa* (Hymenoptera: Chrysididae). - Nederlandse Faunistische Mededelingen 37: 39-43.
- Velthuis, H.H.W., 2012. Diversiteit en concurrentie bij bijen. - Entomologische Berichten 72 (1-2): 6-13.
- Wallays, H. & C. Bruggeman, 2012. De zandbijen in regio Meetjesland en omstreken. - Natuurhistorische werkgroep Meetjesland, 78 p.
- Literatuur buitenland (100)**
- Aebi, A., B.E. Vaissière, D. vanEngelsdorp, K.S. Delaplane, D.W. Roubik & P. Neumann, 2012. Back to the future: *Apis* versus non-*Apis* pollination. - Trends in Ecology and Evolution 27 (3): 142-143.
- Aguiar, A.P., 2012. A technique to dry mount Hymenoptera (Hexapoda) from alcohol in a few seconds, and its application to other insect orders. - Zootaxa 3412: 53-61.
- Almeida, E.A.B., M.R. Pie, S.G. Brady & B.N. Danforth, 2012. Biogeography and diversification of colletid bees (Hymenoptera: Colletidae): emerging patterns from the southern end of the world. - Journal of Biogeography 39 (3): 526-544.
- * Amiet, F. & A. Krebs, 2012. Bienen Mitteleuropas: Gattungen, Lebensweise, Beobachtung. - Haupt Verlag, Bern, 423 p.
- Amin, M.R., L.F. Brussière & D. Goulson, 2012. Effects of male age and size on mating success in the bumblebee *Bombus terrestris*. - J. Insect Behav. 25: 362-374.
- Archer, M., 2012. The wasps, ants and bees (Hymenoptera: Aculeata) of the 'green spaces' of urban York. - Entomologist's Monthly Magazine 148: 173-183.
- * Archer, M.E., 2012. Vespine wasps of the world. Behaviour, ecology & taxonomy of the Vespinae. - Siri Scientific Press, Monograph Series 4, 352 p. [zie ook boekbesprekingen door Jan Smit in HymenoVaria 6 en Theo Peeters in Ent. Berichten 73 (5)]
- Avarguès-Weber, A., A.G. Dyer, M. Combe & M. Giurfa, 2012. Simultaneous mastering of two abstract concepts by the miniature brain of bees. - PNAS 109 (19): 7481-7486.
- Banaszak-Cibicka, W. & M. Zmihorski, 2011. Wild bees along an urban gradient: winners and losers. - Journal of Insect Conservation 16: 331-343.
- Blösch, M., 2012. Grabwespen. - Westarp Wissenschaftsverlag, 219 p.
- * Bogusch, P. & J. Straka, 2012. Review and identification of the cuckoo bees of central Europe (Hymenoptera: Halictidae: *Sphécodes*). - Zootaxa 3311: 1-41.
- Bommarco, R., O. Lundin, H.G. Smith & M. Rundlöf, 2012. Drastic historic shifts in bumble-bee community composition in Sweden. - Proceedings of the Royal Society B 279: 309-315.
- Bonckaert, W., F.P. Drijfhout, P. d'Ettorre, J. Billen & T. Wenseleers, 2012. Hydrocarbon signatures of egg maternity, caste membership and reproductive status in the common wasp. - J. Chem. Ecol. 38: 42-51.
- Bos, N., S. Dreier, C.G. Jørgensen, J. Nielsen, F.J. Guerrieri & P. d'Ettorre, 2012. Learning and perceptual similarity among cuticular hydrocarbons in ants. - Journal of Insect Physiology 58: 138-146.
- Breed, M.D., C. Cook & M.O. Krasnec, 2012. Cleptobiosis in social insects. - Psyche 2012, ID 484765: 7 p.
- Carolan, J.C., T.E. Murray, U. Fitzpatrick, J. Crossley, H. Schmidt, B. Cederberg, L. McNally, R.J. Paxton, P.H. Williams & M.J.F. Brown, 2012. Colour patterns do not diagnose species: quantitative evaluation of a DNA barcoded cryptic bumblebee complex. - PLoS ONE 7 (1): e29251.
- Chittka, L. & A. Dyer, 2012. Your face looks familiar. - Nature 481: 154-155.
- Couvillon, M.J., 2012. The dance legacy of Karl von Frisch. - Insectes Sociaux 59: 297-306.
- Cranmer, L., D. McCollin & J. Ollerton, 2012. Landscape structure influences pollinator movements and directly affects plant reproductive success. - Oikos 121: 562-568.
- D'Adamo, P. & M. Lozada, 2012. Cognitive plasticity in foraging *Vespula germanica* wasps. - Journal of Insect Science 11: 103.
- De Meulemeester, T., D. Michez, A.M. Aytikin & B.N. Danforth, 2012. Taxonomic affinity of halictid bee fossils (Hymenoptera: Anthophila) based on geometric morphometrics analyses of wing shape. - Journal of Systematic Palaeontology 10 (4): 755-764.
- Debevec, A.H., S. Cardinal & B.N. Danforth, 2012. Identifying the sister group to the bees: a molecular phylogeny of Aculeata with an emphasis on the superfamily Apoidea. - Zoologica Scripta 41: 527-535.
- Delphia, C.M. & K.M. O'Neill, 2012. Superseding of *Isodontia mexicana* (Sausurre) (Hymenoptera: Sphecidae) nests of *Megachile rotundata* (F.) (Hymenoptera: Megachilidae): do bees destroy wasp cocoons? - Journal of the Kansas Entomological Society 85 (4): 380-383.
- Dobson, H.E.M., M. Ayasse, K.A. O'Neal & J.A. Jacka, 2012. Is flower selection influenced by chemical imprinting to larval food provisions in the generalist bee *Osmia bicornis* (Megachilidae)? - Apidologie 43: 698-714.
- Dornhaus, A., S. Powell & S. Bengtson, 2012. Group size and its effects on collective organization. - Annual Review of Entomology 57: 123-141.
- * Douwes, P., J. Abenius, B. Cederberg, U. Wahlstedt, K. Hall, M. Starckenberg, C. Reisborg & T. Östman, 2012. Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Steklar: Myror - getingar. Hymenoptera: Formicidae - Vespidae. - ArtDatabanken, SLU, Uppsala, 382 p.
- Dyer, A.G., 2012. The mysterious cognitive abilities of bees: why models of visual processing need to consider experience and individual differences in animal performance. - The Journal of Experimental Biology 215: 387-395.
- Dyer, A.G., S. Boyd-Gerny, S. McLoughlin, M.G.P. Rosa, V. Simonov & B.B.M. Wong, 2012. Parallel evolution of angiosperm colour signals: common evolutionary pressures linked to hymenopteran vision. - Proceedings of the Royal Society B 279: 3606-3615.
- Field, J., R. Paxton, A. Soro, P. Craze & C. Bridge, 2012. Body size, demography and foraging in a socially plastic sweat bee: a common garden experiment. - Behav. Ecol. Sociol. 66: 743-756.

- Galindo-Cardona, A., A.C. Monmany, R. Moreno-Jackson, C. Rivera-Rivera, C. Huertas-Dones, L. Caicedo-Quiroga & T. Giray, 2012. Landscape analysis of drone congregation areas of the honey bee, *Apis mellifera*. - Journal of Insect Science 12: 122.
- Gibbs, J., S.G. Brady, K. Kanda & B.N. Danforth, 2012. Phylogeny of halictine bees supports a shared origin of eusociality for *Halictus* and *Lasioglossum* (Apoidea: Anthophila: Halictidae). - Molecular Phylogenetics and Evolution 65: 926-939.
- Gonzalez, V.H., T. Griswold, C.J. Praz & B.N. Danforth, 2012. Phylogeny of the bee family Megachilidae (Hymenoptera: Apoidea) based on adult morphology. - Systematic Entomology 37: 261-286.
- Han, F., A. Wallberg & M.T. Webster, 2012. From where did the Western honeybee (*Apis mellifera*) originate? - Ecology and Evolution 2 (8): 1949-1957.
- Harpur, B.A., M. Sobhani & A. Zayed, 2012. A review of the consequences of complementary sex determinations and diploid male production on mating failures in the Hymenoptera. - Entomologia Experimentalis et Applicata 146: 156-164.
- Heneberg, P., 2012. Flagship bird species habitat management supports the presence of ground-nesting aculeate hymenopterans. - J. Insect Conserv. 16: 899-908.
- Henning, E.I. & J. Ghazoul, 2012. Pollinating animals in the urban environment. - Urban Ecosyst. 15: 149-166.
- Henry, M., M. Beguin, F. Requier, O. Rollin, J.-F. Odoux, P. Aupinel, J. Aptel, S. Tchamitchian & A. Decourtye, 2012. A common pesticide decreases foraging success and survival in honey bees. - Science 336 (6079): 348-350.
- Hoiss, B., J. Krauss, S.G. Potts, S. Roberts & I. Steffan-Dewenter, 2012. Altitude acts as an environmental filter on phylogenetic composition, traits and diversity in bee communities. - Proceedings of the Royal Society B 279: 4447-4456.
- Izzo, A.S. & E.A. Tibbetts, 2012. Spotting the top male: sexually selected signals in male *Polistes dominulus* wasps. - Animal Behavior 83: 839-845.
- Jacobi, B. & S. Senkel, 2012. Erstnachweise der Wald-Schenkelbiene *Macropis fulvipes* (Fabricius, 1804) (Melittidae) für das Niederrheinische Tiefland und die Westfälische Bucht (Großlandschaften I und III) in Nordrhein-Westfalen. - BembiX 34: 2-18.
- Jaffé, R., F. Garcia-Gonzalez, S.P.A. den Boer, L.W. Simmons & B. Baer, 2012. Patterns of paternity skew among polyandrous social insects: what can they tell us about the potential for sexual selection? - Evolution 66 (12): 3778-3788.
- Janvier, H., 2012. Comportement d'Abeille Colletidae (Hymenoptera). - Entomofauna Monographie 2: 1-181. [zie boekbespreking door Jan Smit in HymenoVaria 6]
- Johnstone, R.A., M.A. Cant & J. Field, 2012. Sex-biased dispersal, haplodiploidy and the evolution of helping in social insects. - Proc. R. Soc. B 279: 787-793.
- * Kimsey, L.S. & J.M. Carpenter, 2012. The Vespinae of North America (Vespidae, Hymenoptera). - Journal of Hymenoptera Research 28: 37-65.
- Klimsa, E., 2012. Einige Verhaltensbeobachtungen an den Goldwespen *Chrysis graelsii sybarita* Förster, 1853 und *Chrysis fasciata* Olivier, 1790 (Hymenoptera: Chrysididae). - BembiX 33: 19-37.
- Koch, H., G. Cisarovsky & P. Schmid-Hempel, 2012. Ecological effects on gut bacterial communities in wild bumblebee colonies. - Journal of Animal Ecology 81: 1202-1210.
- Kreuter, K., E. Bunk, A. Lückemeyer, R. Twele, W. Francke & M. Ayasse, 2012. How the social parasitic bumblebee *Bombus bohemicus* sneaks into power of reproduction. - Behav. Ecol. Sociobiol. 66: 475-486.
- Lelej, A.S. & V.M. Loktionov, 2012. Phylogeny and classification of the tribe Deuterageniini (Hymenoptera, Pompilidae: Pepsinae). - Far Eastern Entomologist 254: 1-15.
- Leonhardt, S.D. & N. Blüthgen, 2012. The same, but different: pollen foraging in honeybee and bumblebee colonies. - Apidologie 43: 449-464.
- Lhomme, P., M. Ayasse, I. Valterova, T. Lecocq & P. Rasmont, 2012. Born in an alien nest: how do social parasite male offspring escape from host aggression? - PLoS ONE 7(9): 1-9.
- Lye, G.C., J.L. Osborne, K.J. Park & D. Goulson, 2012. Using citizen science to monitor *Bombus* populations in the UK: nesting ecology and relative abundance in the urban environment. - J. Insect Conserv. 16: 697-707.
- Magnacca, K.N. & M.J.F. Brown, 2012. DNA barcoding a regional fauna: Irish solitary bees. - Molecular Ecology Resources 12: 990-998.
- Matilla, H.R., D. Rios, V.E. Walker-Sperling, G. Roeslers & I.L.G. Newton, 2012. Characterization of the active microbiotas associated with honey bees reveals healthier and broader communities when colonies are generically diverse. - PLoS ONE 7 (3): e32962.
- Mayer, C., D. Michez, A. Chyzy, E. Brédard & A.-L. Jacquemart, 2012. The abundance and pollen foraging behaviour of bumble bees in relation to population size of whortleberry (*Vaccinium uliginosum*). - PLoS ONE 7 (11): e50353.
- McFrederick, Q.S., W.T. Wcislo, D.R. Taylor, H.D. Ishak, S.E. Dowd & U.G. Mueller, 2012. Environment or kin: whence do bees obtain acidophilic bacteria? - Molecular Ecology 21: 1754-1768.
- McGlynn, T.P., 2012. The ecology of nest movement in social insects. - Annu. Rev. Entomol. 57: 291-308.
- Menzel, F. & T. Schmitt, 2012. Tolerance requires the right smell: first evidence for interspecific selection on chemical recognition cues. - Evolution 66 (3): 896-904.
- Milet-Pinheiro, P., M. Ayasse, C. Schlindwein, H.E.M. Dobson & S. Dötterl, 2012. Host location by visual and olfactory floral cues in an oligolectic bee: innate and learned behavior. - Behavioral Ecology 23: 531-538.
- Moffett, M.W., 2012. Supercolonies of billons in an invasive ant: what is a society? - Behavioral Ecology 23 (5): 935-937.
- Montero-Castano, A. & M. Vilà, 2012. Impact of landscape alteration and invasions on pollinators: a meta-analysis. - Journal of Ecology 100: 884-893.
- Montoya, D., L. Rogers & J. Memmott, 2012. Emerging perspectives in the restoration of biodiversity-based ecosystem services. - Trends in Ecology and Evolution 27 (12): 66-72.
- Moron, D., I.M. Grzes, P. Skórka, H. Szentgyörgyi, R. Laskowski, S.G. Potts & M. Woyciechowski, 2012.

- Abundance and diversity of wild bees along gradients of heavy metal pollution. - *Journal of Applied Ecology* 49: 118-125.
- Murray, T.E., U. Fitzpatrick, A. Byrne, R. Fealy, M.J.F. Brown & R.J. Paxton, 2012. Local-scale factors structure wild bee communities in protected areas. - *Journal of Applied Ecology* 49: 998-1008.
- O'Connor, S., K.J. Park & D. Goulson, 2012. Humans versus dogs; a comparison of methods for the detection of bumble bee nests. - *Journal of Apicultural Research* 51 (2): 204-211.
- Ollerton, J., V. Price, W.S. Armbruster, J. Memmott, S. Watts, N.M. Waser, O. Totland, D. Goulson, R. Alarcón, J.C. Stout & S. Tarrant, 2012. Overplaying the role of honey bees as pollinators: a comment on Aebi and Neumann (2011). - *Trends in Ecology and Evolution* 27 (3): 141-142.
- Orlopp, E. & H.-J. Flügel, 2012. Malaxieren oder Desinfizieren der Beutetiere bei Grabwespen (Hymenoptera: Crabronidae)? - *BembiX* 34: 19-24.
- Plant, A.R., 2012. Mass movement of *Bombus terrestris* (L.) (Hymenoptera: Apidae) along the South Wales coastline: migration or irruption? - *Br. J. Ent. Nat. Hist.* 25: 151-152.
- * Proshchalykin, M.Y. & H.H. Dathe, 2012. The bees of the genus *Hylaenus* Fabricius 1793 of the Asian part of Russia, with a key to species (Hymenoptera: Apoidea: Colletidae). - *Zootaxa* 3401: 1-36.
- Przybyłowicz, T., P. Roessingh, A.T. Groot, J.C. Biesmeijer, J.G.B. Oostermeijer, L. Chittka & B. Gravendeel, 2012. Possible chemical mimicry of the European lady's slipper orchid (*Cypripedium calceolus*). - *Contributions to Zoology* 81 (2): 103-110.
- Pyke, G.H., D.W. Inouye & J.D. Thomson, 2012. Local geographic distributions of bumble bees near Crested Butte, Colorado: competition and community structure revisited. - *Environmental Entomology* 41 (6): 1332-1349.
- Reder, G., 2012. Zahlreiches Auftreten von *Nysson interruptus* (Fabricius, 1798) in Rheinland-Pfalz (Hymenoptera: Crabronidae). - *BembiX* 33: 38-47.
- Rezkova, K., M. Zakova, Z. Zakova & J. Straka, 2012. Analysis of nesting behavior based on daily observation of *Andrena vaga* (Hymenoptera: Andrenidae). - *Journal of Insect Behavior* 25: 24-47.
- Rodríguez-Gironés, M.A. & J. Bosch, 2012. Effects of body size and sociality on the anti-predator behaviour of foraging bees. - *Oikos* 121: 1473-1482.
- Rodríguez-Serrano, E., O. Inostroza-Michael, J. Avaria-Llatureo, C.E. Hernandez, 2012. Colony size evolution and the origin of eusociality in corbiculate bees (Hymenoptera: Apinae). - *PLoS ONE* 7 (7): e40838.
- Ruiz-González, M.X., J. Bryden, Y. Moret, C. Reber-Funk, P. Schmid-Hempel & M.J.F. Brown, 2012. Dynamic transmission, host quality, and population structure in a multihost parasite of bumblebees. - *Evolution* 66 (10): 3053-3066.
- Rust, M.K. & N.-Y. Su, 2012. Managing social insects of urban importance. - *Annual Review of Entomology* 57: 355-375.
- Schmid-Egger, C. & S. Schmidt, 2012. DNA-Barcoding - Revolution in der Taxonomie? - *Ampulex* 5: 19-35.
- Schmidt, K.C., B.G. Hunt & C.R. Smith, 2012. Queen, worker, and male yellowjacket wasps receive different nutrition during development. - *Insectes Sociaux* 59: 289-295.
- Schwarz, M. & F. Gusenleitner, 2012. The valid name for *Megachile leachella* Curtis 1828 (Hymenoptera: Apidae) and some comments. - *Linzer biol. Beitr.* 44 (1): 863-873.
- Seltnmann, K.C. et al., 2012. A hymenopterists' guide to the Hymenoptera Anatomy Ontology: utility, clarification, and future directions. - *Journal of Hymenoptera Research* 27: 67-88.
- Sharkey, M.J., J.M. Carpenter, L. Vilhelmsen, J. Heraty, J. Liljeblad, A.P.G. Dowling, S. Schulmeister, D. Murray, A.R. Deans, F. Ronquist, L. Krogmann & W.C. Wheeler, 2012. Phylogenetic relationships among superfamilies of Hymenoptera. - *Cladistics* 28: 80-112.
- Shorter, J.R. & O. Rueppell, 2012. A review on self-destructive defense behaviors in social insects. - *Insectes Sociaux* 59: 1-10.
- Srba, M. & P. Heneberg, 2012. Nesting habitat segregation between closely related terricolous sphecoid species (Hymenoptera: Spheciformes): key role of soil physical characteristics. - *J. Insect Conserv.* 16 (4): 557-570.
- Tabadkani, S.M., J. Nozari & M. Lihoreau, 2012. Inbreeding and the evolution of sociality in arthropods. - *Naturwissenschaften* 99: 779-788.
- Taylor, B.J., E.V. Nordheim & R.L. Jeanne, 2012. Allocation of colony-level foraging effort in *Vespa germanica* in response to food resource quantity, quality, and associated olfactory cues. - *Ethology* 118: 594-605.
- Theunert, R., 2012. Im Sturzflug ins Ameisennest. - *BembiX* 33: 57-59.
- * Theunert, R., 2012. Hornisse, Wespe und Co. Erkennen, erleben, leben lassen. - *Informationsdienst Naturschutz Niedersachsen* 32 (2): 61-108.
- Tolasch, T., S. Kehl & S. Dötterl, 2012. First sex pheromone of the order Strepsiptera: (3R, 5R, 9R)-3,5,9-Trimethyldodecanal in *Stylops melittae* Kirby, 1802. - *J. Chem. Ecol.* 38: 1493-1503.
- Uboni, A., A.-G. Bagnères, J.-P. Christidès & M.C. Lorenzi, 2012. Cleptoparasites, social parasites and a common host: chemical insignificance for visiting host nests, chemical mimicry for living in. - *Journal of Insect Physiology* 58: 1259-1264.
- Varrone, R. & M. Olmi, 2012. First records of host of *Embolemus ruddii* Westwood (Hymenoptera Embolemidae). - *Frustula entomol.* (2010-2011), n.s. XXXIII (XLVI): 91-95.
- Wappler, T., T. De Meulemeester, A.M. Aytakin, D. Michez & M.S. Engel, 2012. Geometric morphometric analysis of a new Miocene bumble bee from the Randeck Maar of southwestern Germany (Hymenoptera: Apidae). - *Systematic Entomology* 37: 784-792.
- Weigand, E., 2012. Paarungsirrtümer bei *Osmia cornuta* (Latreille, 1805). - *BembiX* 33: 48-52.
- Weigand, E., 2012. Die Zottelbiene *Panurgus banksianus* (Kirby, 1802) auf Tauchstation. - *BembiX* 33: 54-56.
- Weiner, S.A., K. Noble, C.T. Upton, G. Flynn, W.A. Woods Jr. & P.T. Starks, 2012. The cost of flight: a role in the *Polistes dominulus* invasion. - *Insectes Sociaux* 59: 81-86.
- Weissel, N., O. Mitesser, H.-J. Poethke & E. Strohm, 2012. Availability and depletion of fat reserves in halictid

- foundress queens wit a focus on solitary nest founding. - *Insectes Sociaux* 59: 67-74.
- Whitehorn, P.R., S. O'Connor, F.L. Wäckers & D. Goulson, 2012. Neonicotinoid pesticide reduces bumble bee colony growth and queen production. - *Science* 336 (6079): 351-352.
- Williams, P.H., J. An, M.J.F. Brown, J.C. Carolan, D. Goulson, J. Huang & M. Ito, 2012. Cryptic bumblebee species: consequences for conservation and the trade in greenhouse pollinators. - *PLoS ONE* 7 (3): e32992.
- Williams, P.H., M.J.F. Brown, J.C. Carolan, J. An, D. Goulson, A. Murat Aytakin, L.E. Best, A.M. Byvaltsev, B. Cederberg, R. Dawson, J. Huang, M. Ito, A. Monfared, R.H. Raina, P. Schmid-Hempel, C.S. Sheffield, P. Sima & Z. Xie, 2012. Unveiling cryptic species of the bumblebee subgenus *Bombus* s.str. worldwide with COI barcodes (Hymenoptera: Apidae). - *Systematics and Biodiversity* 10 (1): 21-56.
- * Xu, H.-L. & O. Tadauchi, 2012. Revision of the subgenus *Euandrena* of the genus *Andrena* of Eastern Asia (Hymenoptera: Apoidea: Andrenidae). - *Esakia* 52: 77-90.
- Zanette, L.R.S., S.D.L. Miller, C.M.A. Faria, E.J. Almond, T.J. Huggins, W.C. Jordan & A.F.G. Bourke, 2012. Reproductive conflict in bumblebees and the evolution of worker policing. - *Evolution* 66 (12): 3765-3777.
- Zurbuchen, A. & A. Müller, 2012. Wildbienenenschutz - von der Wissenschaft zur Praxis. - Zürich, Bristol-Stiftung, Bern, Stuttgart, Wien, Haupt, 162 p. [zie ook boekbesprekingen door Jens D'Haeseleer in *Ent. Berichten* 72 (6) en Theo Peeters in *HymenoVaria* 5]

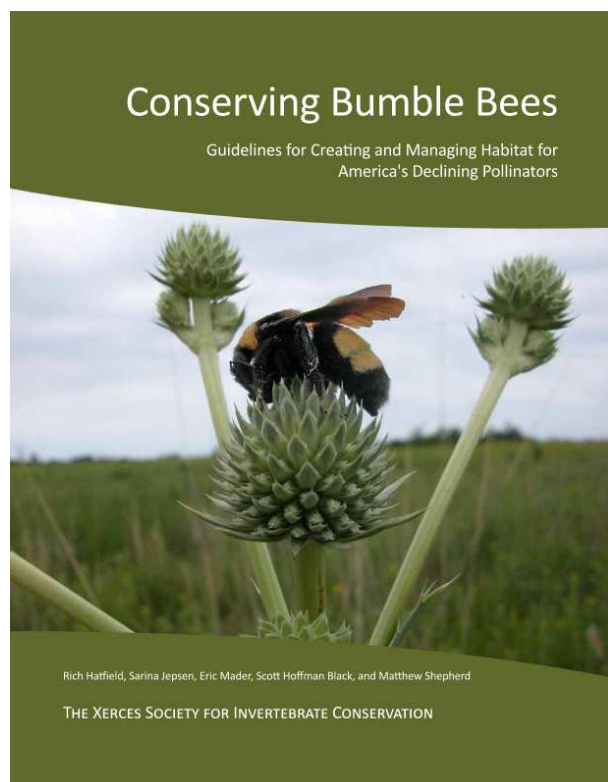
Boekbespreking: Conserving bumble bees

Erik van der Spek

Hatfield, R, S. Jepsen, S. H. Black and M. Shepherd, 2012. *Conserving Bumble Bees, guidelines for Creating and Managing Habitat for America's Declining Pollinators* - The Xerces Society for Invertebrate Conservation, 32 p. Gratis te downloaden op <http://www.xerces.org/bumblebees/guidelines/>

Een compact verhaal over de achteruitgang van hommels in de USA, het belang van hommels als bestuivers en maatregelen die genomen kunnen worden om de situatie voor hommels te verbeteren. Met een determinatiegids (voor de Amerikaans soorten), op regio's afgestemde voedselplantenlijst en nestkast-beschrijving. In hoofdstuk 1 wordt het belang van hommels bij de bestuiving van hoogwaardige landbouwgewassen en de levenswijze van hommels geïntroduceerd. In hoofdstuk 2 komen de bedreigingen voor hommels in Noord-Amerika aan bod. Habitatfragmentatie,

overbeweiding, bestrijdingsmiddelengebruik, vermindering van genetische diversiteit, ziekten en plagen (o.a. door gebruik van in Europa gekweekte volken voor bestuiving), concurrentie door honingbijen en klimaatverandering. Een lijst die zo uit een Europees verhaal zou kunnen komen. In hoofdstuk 3 worden de beheeradviezen beschreven. Creëer hoogwaardige habitats: Pollen- en nectarbronnen: veel bloemen tijdens de hele levenscyclus van het volk. Inheemse planten ontwikkelden zich samen met de hommels. Ze hebben als regel ook minder verzorging nodig en vormen in natuurlijke gebieden niet snel een plaag. Nestplaats en overwinteringshabitat: versterking van verlaten holen en ruigteplekken moet voorkomen worden.

Herstel en beheer van habitats:
Maaien: laat een of meer grote stukken een jaar lang ongemaaid. Moet je in het vliegseizoen maaien, zorg dan voor een mozaïek van verschillende vegetatiestructuren. Maai zo hoog mogelijk om verstoring van nesten of overwinterende koninginnen te voorkomen. Branden: brand niet vaker dan om de 3-6 jaar, brand tussen oktober en februari, brand kleine stukken per keer, brand niet meer dan 1/3 van een gebied per jaar, voorkom intense branden. Gekweekte hommels: werk met soorten die in het gebied voorkomen, gebruik ze alleen in kassen, voorkom ontsnapping en contact met wilde hommels, dood de gekweekte volken na gebruik. Honingbijen: plaats geen volken in natuurgebieden, vooral niet in zeldzame habitats. Moet het toch, plaats